

Ritualer

Et ritual er en symbolsk handling eller serie af handlinger, der tænkes at bevirke noget. Om den enkelte ritualhandling bruges også ordet rite. Ritualer indtager en ejendommelig mellemstilling mellem tekniske handlinger (fx at slå et søm i væggen) og kommunikation (fx meddelelse, fortælling). Ritualer ligner kommunikation, fordi de betyder eller forestiller noget, og de ligner tekniske handlinger, fordi de tænkes at ændre verden eller den del af verden, som de arbejder på. Men deres virkning på verden er ikke af teknisk art; den tænkes at bero på det, der får dem til at ligne kommunikation, på deres betydning. Den virkning, man tænker sig af en barnedåb, beror ikke på, at barnets hoved bliver vådt, at huden afkøles eller lignende tekniske detaljer. Den beror på ritualets symbolske kvaliteter eller betydning.

Dermed har vi allerede næsten sagt, at også ritualer sætter en særlig privilegeret talesituation. Ethvert ritual indebærer en påstand om, at denne handling alene ved ord og symboler er i stand til at ændre eller bevare et menneske, en ting eller måske hele verden. Den, der udfører

et ritual, hævder at kunne befale over naturen og styre begivenhedernes gang uden egentlig teknisk indgriben. Men det er sjældent, at ritualer lader det blive ved denne lodrette påstand; som regel søger man at underbygge talesituationen yderligere. Det kan fx ske ved at henlægge hele handlingen til en mytisk urtid.

I det gamle Indien pressede man en rusdrik, *soma*, af plantestængler eller muligvis svampe. Selve presningen gjaldt for guden Indras drab på tørkedæmonen Vritra i den mytiske urtid. Vritra var en vældig slange, som blokerede vandløbene og fik landet til at tørre ud. Da Indra dræbte ham, slap vandet fri, og der blev græsning til kvæget. Når nu somadrikken havde sin oprindelse i denne frigørende og skabende begivenhed, kunne den i det rituelle drikkelag nydes til særlig velsignelse.

Gentagelsen af begivenheder fra den mytiske urtid tjener til at sætte en særlig skabende talesituation. Den dag i dag fejrer karok-indianere i Californien en nytårsfest til fornyelse af hele verden. De rituelle handlinger under denne fest svarer til og gælder for de ti udødelige brødres handlinger i urtiden. Det var de handlinger, der lagde verdens grundvold og skabte karok-kulturen. Under store dele af festen sidder præsten i en hytte, der kaldes "Verden er skabt af dette". Senere fejrer han med en gren og siger: "De

Renselse i Shasui-vandfaldet sydvest for Tokyo. Her forbindes renselse med vand, som er typisk for shinto, med fremsigelse af buddhistiske mantraer. Tilsammen tænkes disse elementer at bevirke en indre renhed og ro. De rensende kaskader af vand sætter deltagerne i stand til at "begynde på en frisk" – men dermed sætter vandet også talesituationen for fremsigelsen af de hellige tekster.

udødelige fejrer alverdens sygdom bort. Alle de syge vil blive helbredt.” Han udfører også handlinger, der siges at stabilisere verden og lukke de revner, den har fået siden sidst. Hele tiden fastholdes den rituelle talesituation: urtiden, hvor verdens grundvold blev lagt, og hvorudfra den kan fornyes.

Men der kan også fejres nytår uden mytisk urtid. Grove løjer, voldsom larm og nogle timers suspendering af politivedtægten gør det i Danmark ud for urtidens kaos-tilstand. Af den kan verden genopstå fornyet nytårsmorgen, og måske har man fået lidt mere skik på den med et par nytårsforsætter. I gamle dage var der til nytåret knyttet mange skikke, der skulle sikre en god fremtid. Nytårsdugen måtte ikke rystes, men skulle foldes sammen om brød og krummer, der oven i købet blev suppleret med kerner af forskellige kornsorter til sikring af god høst i det nye år.

H.C. Andersen fortæller, at han som ung brændende ønskede sig at blive skuespiller. Han udnyttede da nytårets privilegerede talesituation og listede sig nytårsmorgen ind på Det kongelige Teater og op på scenen. Her stod han ganske benøvet og kunne i øjeblikket ikke finde andet at fremsige end sit Fadervor. Han blev ikke skuespiller, men tanken er klar nok: nytåret er en slags nulpunkt, ligesom tarok-indianernes rituelle urtid. Derfra kan skabelsen begynde og fremtiden formes. Hvad der sker eller siges i dette nulpunkt, det bliver fremtiden.

Ritualer kan sætte et sådant nulpunkt med eller uden brug af myter. I den muslimske fastemåned *ramadan* fastes der fra solopgang til solnedgang. Til gengæld spises der særlig festmad om natten, og nætterne festligholdes i det hele taget, også med særlig pynt i hjemmene. Især festligholdes natten til den 27. ramadan, der gælder som den nat, hvori muslimernes hellige bog, Koranen, blev nedsendt. I den nat fremsiger man hele Koranen, som en gentagelse af den begivenhed, hvorved der endelig blev sat skik på verden. Det hele er forberedt af fasten, der nulstiller alle mennesker. I fastemåned er hver nat en slags nytårsnat, et nulpunkt, hvor fremtiden formes. Derfor er det vigtigt at spise, og spise godt, for hvad der sker i det rituelle nulpunkt, det bliver fremtiden. Dette nulpunkt sættes så at sige fra to sider: den rituelle faste, der nulstiller menneskekroppen, og den mytiske fortælling om Koranens nedsendelse, der gør natten til den nat, hvor alting begynder.

Nulpunktet, som er den rituelle talesituation, kan sættes på utallige måder; faste kan være et middel, og det samme kan også andre former for afståen fra normal livsførelse og adfærd.

Renselse er et andet middel, som mange steder er obligatorisk for alle deltagere i et ritual, og især da for den, der forestår et ritual. I hinduismen er renhed en nødvendig forudsætning for overhovedet at kunne udføre ritualer. For medlemmer af brahminkasten indebærer det over-

holdelse af et kompliceret regelsæt, der bl.a. skal hindre, at de forurenes ved kontakt med lavere kaster. I Japan hører renselser med vand med til ethvert besøg i et shinto-tempel, og i mange ritualer står renselse i centrum. At blive ren betyder at begynde forfra, og renselse er derfor en vigtig del af den nedtælling til nulpunktet, som sætter den rituelle talesituation.

Renhed, faste, cølibat mm. kvalificerer især den, der udfører et ritual. Men det kan også være ritualets objekt, den eller det ritual skal gøre noget ved, der nulstilles. Vi kender det fra indvielse af broer, veje etc. Trafikforbindelsen har måske været færdig en uge i forvejen, men på indvielsesdagen reduceres den til nul ved at spænde et bånd tværs over vejbanen. Så ankommer dronningen, og omtrent som Indra, der dræbte tørkedæmonen, som blokerede vandløbene, klipper hun båndet over med en saks. En sådan nulstilling af ritualets objekt er særlig hyppig i de ritualer, vi kalder overgangsriter.

Overgangsriter

Vældig mange, måske de fleste, ritualer udfører overgange; nogen eller noget går fra én tilstand eller status til en anden: et barn træder ind i de voksnes rækker, en ugift bliver gift, en prins bliver konge, en bygning tages i brug etc. etc. Det sker gennem en nulstilling af ritualets objekt, og ofte kan den rituelle proces inddeles i tre faser:

1. Udskillelsesfasen: Ritualets objekt, dvs. den person eller sag, ritual arbejder på, skilles ud fra sin vante sammenhæng og markeres som noget særligt. Det kan fx ske ved fysisk fjernelse, særlig afmærkning, fjernelse af tegn på status og identitet. Man kan også kalde denne udskillelse eller markering for *sakralisering*, 'helliggørelse'. Den fungerer som en nedtælling til ritualets næste fase:

2. Den *liminale* fase (af latin *limen*, 'tærskel, grænse'), hvor selve overgangen tænkes at finde sted. Den kendetegnes af, at objektet nu er helt nulstillet, uden status og identitet. Det tænkes at befinde sig i et tomrum mellem sin gamle og sin nye status, i en flydende eller blød tilstand, hvor alt er muligt. I denne farlige tilstand er objektet sårbart, men netop derfor også modtageligt for det, som ritual skal gøre ved det. Også grænserne mellem objektet og dets omgivelser kan blive flydende, og i nogle tilfælde viser ritualet, at hele verden er opfattet som 'blød', altså påvirkelig af det, der foregår i denne fase. Det kan demonstreres i ritualet ved omvendte eller uhyrlige træk, fx mænd i kvindeklæder, frygtindgydende optrin, ophævelse af alle regler for god opførsel, eller med ét ord: *antistruktur*. Antistruktur er det, der er så karakteristisk for karnevaller og nytårsløjer. I den liminale fase satses der for alvor: alt kan ske, alt er på spil. Det kan også demonstreres ved en omhyggelig rituel kontrol med enkeltheder, der på udenforstående kan virke

som pedanteri. Man kontrollerer minutiøst, hvad der plejer at gå af sig selv, og hvad der normalt er ligegyldigt. Dermed demonstrerer og sætter man nulstillingen: ingenting går af sig selv, og alt hvad der gøres, får konsekvenser for fremtiden. Ofte gælder der i denne fase en række tabuer, forbud mod normal og naturlig adfærd, som understreger den rituelle kontrol med det kritiske forløb. Men hele denne demonstration af krise og nulstilling tjener til at gøre objektet til ler i ritualets hænder, således at den ønskede ændring eller fornyelse kan ske.

3. *Inkorporationsfasen*, hvor objektet indgår i sin nye sammenhæng med den status og identitet, som ritualet har skabt. I denne fase demonstreres det ofte, at tilstanden nu atter er normal: tabuer ophæves, og lettelse og munterhed gives til kende. I stedet for inkorporation kan man også tale om *desakralisering*, 'afhelligelse'.

Det er vigtigt at gøre sig klart, at denne trefase-model ikke er en naturlov, men kun tjener som et spørgeskema, der strukturerer analysen af ritualer. Modellen finder hyppigt anvendelse over for *initiation*, dvs. indvielse af en eller flere personer, som dermed bliver medlem af en ny gruppe eller et nyt fællesskab. Det kan være en aldersgruppe, et præsteskab, et hemmeligt selskab, en menighed eller lignende. Den, der skal indvies, *initianden*, gennemgår en rituel overgang fra uindviet til indviet. Overgangsritens liminale fase kan være udformet som initiandens symbolske død. Som led i initiationen meddeles der ofte en særlig religiøs viden, som uindviede ikke er i besiddelse af.

Offer

En af de ejendommeligste og mest omdiskuterede ritualformer er offeret. Det særlige ved offer er, at det anvender et materiale, som i en eller anden forstand forbruges: dræbes, ødelægges, spises, gives væk. Dette materiale kan referere til giveren: det repræsenterer giveren selv eller noget, der er karakteristisk for ham – kvægavleren ofrer kvæg, krigeren våben. Eller det kan referere til modtageren: man ofrer korn til kornguden, vin til vinguden. I alle tilfælde etablerer offermaterialet en slags fælles omdrejningspunkt mellem giver og modtager. Modtageren, fx en gud, en ånd, en død, tilhører en anden verden end giveren. Det betyder, at offeret åbner for en vekselvirkning mellem den ene og den anden verden, hvor offermaterialet både er denne verdens repræsentant i den anden verden og den anden verdens repræsentant i denne verden. Dermed er der sat en særlig privilegeret talesituation. Det døde offerdyr er mødested for to verdener. Ved at dræbe det 'sender' man det til den anden verden; ved sidenhen at spise af det får man del i den velsignelse, der er i vekselvirkningen med den anden verden.

Traditionelt har man inddelt ofre i typer efter forholdet mellem giver og modtager. Offeret kan betragtes som en gave til en gud (ga-

Fra ainuernes bjørnefest. Hovedet og skindet af den dræbte bjørn sidder "til bords" og beværetes bl.a. med suppe, kogt på den selv. Bjørnen er både offerdyr, modtager af offeret på gudernes vegne og deltager i offerfesten sammen med ainuerne.

veoffer). Gaver har i traditionelle kulturer ofte en forpligtende karakter, der så at sige opretter en pagt mellem giver og modtager. Offergaven kan udtrykke en tak til guden (takoffer), eller den kan tjene til soning af en overtrædelse, giveren har begået (soningsoffer). Offeret kan også spille rollen som erstatning for giveren selv, som guden eller ånden ellers ville bemægtige sig (substitutoffer). Målet med et offer kan også være at oprette eller vedligeholde en forbindelse med guder eller forfædre, fx ved et fælles måltid (konvivieoffer). I nogle tilfælde anskues den, der deltager i offermåltidet, som modtager, mens offermaterialet repræsenterer guden. Man taler da om kommunionsoffer. Ofte vil et og samme offer falde ind under flere af de her nævnte typer. Et slående eksempel er ainuernes bjørnefest, der indbefatter de fleste af dem.

Vigtigere end at inddele ofre i typer er det at være opmærksom på den vekselvirkning eller

det udvekslingsforhold, offeret etablerer mellem deltagerne i offerhandlingen og den anden verden: gudernes, de dødes eller åndernes verden. Hos *chagga* i grænseregionen mellem Kenya og Tanzania ofrer man en ged ved et barns sygdom. En rem af offerdyrets skind lægges om barnets hals, og der holdes måltid på dyrets kød. Skindet spændes ud på hyttens gulv. Efter nogle dage vender deltagerne tilbage og drikker af et bager øl, der står på skindet. Noget af øllet spytter de ud på skindet. Så tages remmen af barnets hals og gnides nogle gange mod skindet, og til sidst forkortes remmen og bindes om barnets håndled.

Her gennemspilles altså en vekselvirkning mellem barnet, fællesskabet og den anden verden. Barnet får gennem offerdyret del i den anden verden, men også i de ofrendes fællesskab. Dyrets skind bliver liggende som et forbindelsesled til den anden verden; dertil overføres sygdommen, men der hentes også velsignelse og beskyttelse derfra, som den forkortede rem om håndleddet viser.

Også i hinduismens *puja*, den almindelige og dagligdags tilbedelsehandling, er en sådan vekselvirkning tydelig. Offermaterialet kan være uhyre beskedent: blot lidt ris, lidt røgelse, en smule farve til gudebilledet. Men lidt af farven og måske et riskorn sætter man i panden på sig selv for at være delagtig i gudens velsignelse.

I de katolske, ortodokse og lutherske kirker betegner *nadveren* på tilsvarende måde menighedens delagtighed i Kristus og dermed i Gud.

Brødet og vinen er ikke gaver til Gud, men udnævnes rituellet til Kristi legeme og blod. Dermed aktualiseres både inkarnationen og Kristi død på korset, dvs. Guds menneskeliggørelse og menneskets opløftelse til Gud. På tværs af forskellige nadverteologiske formuleringer betegner offermaterialet også her et samlingspunkt for menneskeligt og gudommeligt.